

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ERZURUM KONGRESİ SIRASINDA ÜNİFORMA GIYME MESELESİ

Arş.Gör.Serpil SÜRMEİ*

Bazı kaynaklar, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmiş olmasına rağmen, 23 Temmuz 1919 tarihinde açılan Erzurum Kongresi'nin ilk toplantısına askerî üniformasını giyinmiş bir şekilde geldiğinden bahsetmektedir. Ancak bunun aksini belirten kaynaklar da mevcuttur.

Şimdi bu konuyu kaynaklara göre açıklamaya çalışalım:

Bilindiği üzere, Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldiğinde 3.Ordu Müfettişi sıfatını taşıyordu.

Doğal olarak Erzurum'da karşılanışı sırasında, üzerinde en yeni üniforması, yaver kordonları ve göğsünde bir altın imtiyaz madalyası bulunmaktaydı¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerinin İstanbul hükümeti tarafından öğrenilmesiyle başlayan "İstanbul'a gel" baskıları sonunda 8-9 Temmuz gecesi² Mustafa Kemal Paşa çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa etmek zorunda kaldı.

Mazhar Müfit Kansu Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber Beraber adlı eserinin birinci cildinde bu tarihi 7-8 Temmuz olarak göstermektedir ve yine Mazhar Bey, "8 Temmuz 1919 sabahı artık Mustafa Kemal bizden, yani halktan farksız bir millet ferdi idi ve sivil giyinmişti"

---

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

1 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, 3.Baskı, T.T.K.B. Ankara, 1988, s.25; Cevad Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, Ankara, 1946, s.90; Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz Dergisi, C.3, İstanbul, 1962-1963, s.49.

2 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev, I.Cilt (1919-1920), 2.Baskı, T.T.K.B. Ankara, 1986, s.64.

derken "Bütün ömrü askerlikle geçen Paşa'nın sivil elbisesi yoktu. Derhal bir yeni elbise temini de mümkün olamamıştı" sözlerini kullanmaktadır³.

Mazhar Bey'in 8 Temmuz sabahı Mustafa Kemal Paşa'nın sivil giyindiği ve daha sonra da sivil elbisesi olmadığı sözlerini sarfetmesi birbirine çalışan bir ifade olmakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifasının ertesi sabahı, sivil elbise giymesini doğru olarak kabul edecek olursak, bu elbise büyük bir ihtimalle, onun yolculukta kullandığı kalpaklı spor ceket ve pantolonlu kıyafeti olmalıydı⁴.

Mazhar Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya sivil elbise bulunması hususuna da şöyle değinmektedir:

"Sabahleyin*

- Elbiseyi ne yapacağız Mazhar? Der demez:

- Kolay Paşam.

Dedim. Aklıma geldi, hemen valiye gittim.

-Paşa için sizin elbiselerinizden bir tane istiyorum.

Münir Bey bir hayli sıkıldı:

-Evet amma, Paşa hazretlerine lâyıık, temiz bir elbise bende yok.

Dedi, haksız değildi, Harp içi ve harp sonrası kimsede el dokunulmamış elbise kalmamıştı. Bununla beraber akıl etti:

- Benim ya bir ya iki defa giydiğim bir jaket atayım var, Paşa hazretlerine onu takdim edelim.

- Gayet iyi.

Diyerek hemen jaket atayı aldım, bende de temiz bir fes vardı.

3 Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar, s.40.

4 Mustafa Kemal Paşa'nın Haziran 1919'da Amasya'da çekilmiş fotoğrafı (Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da I (1919-1921), Ankara, 1959, s.17; Sebahattin Selek, Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I; Ağaoğlu Yayınevi, 1970, s.197.

* Mazhar Müfit Bey'in 8 Temmuz olarak hatırladığı sabah.

Gömlek, yaka, kıravat da uydurmuştum. Paşa'nın işte ilk sivil kıyafetini bu süratle temin etmiştik."⁵

Mazhar Bey'in yukarıdaki ifadesine karşılık sivil elbise bulma konusunda, elbisenin istenildiği kişi değişmemekle birlikte, isteyen kişi ile yer ve zamanın değiştiğini gördüğümüz bazı kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklardan biri Fatih Rıfki Atay'ın Çankaya adlı eseridir.

Burada, Erzurum Kongresine başka giysisi olmadığı için Mustafa Kemal Paşa'nın kongre kürsüsüne üniformalı çıktığı ve delegelerden bazılarının bu hali sertçe tenkit ederek "Paşalık üniformasını bırak, bizim gibi ol" dedikleri bunun üzerine Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurum valisinin azledildiğini ve gideceğini ondan bir takım istemelerini söylediği, buna göre valinin redingot takımını verdiği belirtilmektedir⁶.

Diğer bir kaynak da Vehbi Cem Aşkun'un Sivas Kongresi adlı eseridir.

Eserde, Sivas Kongresi delegesi Fazlullah (Moralı) Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerî üniformasıyla geldiği kongre riyasetinin on dakikalık arasında bu konuyu Mustafa Kemal Paşa'ya yalnız olarak açtığını arkadaşlarıyla birlikte bunu doğru bulmadıklarını söyleyerek, kendileri gibi sivil olmasını istediklerini, paşanın bunun üzerine kendisinin bundan başka giysisi olmadığını belirttiğini, aralarındaki konuşmayı duyan Rauf Bey'in yanlarına yaklaşarak, Erzurum valisinin görevinden ayrıldığını, ona bir tezkere yazarak birtakım elbisesinin istenilmesini söylediğini ifade etmektedir.

Fazlullah Efendi "Herhalde vali bir takım elbise göndermiş olmalı ki ertesi gün paşa sivil olarak makam-ı riyasete geçti" demektedir⁷.

Ancak, şunu belirtmekte fayda var ki, o da Vali Münir Bey'in Erzurum Kongresi sırasında Erzurum'da olmadığı gerçeğidir.

5 Kansı, Erzurum'dan Ölümlüne Kadar, s.41.

6 Fatih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul, 1984, s.187.

7 Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Sivas, 1945, s.78.

Münir Bey, İstanbul hükümeti tarafından valilik görevinden alınmasından sonra, Kâzım Karabekir Paşa, onun İstanbul'a gitmesine engel olmuş, fakat Mustafa Kemal Paşa'nın azlinden sonra "Yine Komitacılık yapamam" diyerek İstanbul'a dönmüştür⁸

Yukarıdaki bilgilere göre, sivil elbisenin Vali Münir Bey'den alındığına şüphe yoktur, ama sivil elbiseyi isteyen kişilerle, bu konunun ortaya konulduğu ortam ve zaman hususunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yine bu bilgiler ışığında Mazhar Müfit Bey'in sivil elbisenin Vali Münir Bey'den istendiği zaman hususunda söyledikleri daha akla yatkındır. Mustafa Kemal Paşa gerçi 8-9 Temmuz 1919 gecesi görevinden istifa etmiştir ve buna göre 9 Temmuz sabahı sivil elbise bulma konusu söz konusu edilmiş olmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesine rağmen askerî üniformasını çıkarmadığına dair yazılanlara gelince, Kâzım Karabekir Paşa, kongrenin ertelendiği günlerde, Erzurum delegesi olarak Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye alınması hususunda önemli tartışmaların ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı müthiş propagandaların olduğu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifasına rağmen, ne üniformasını ne de padişah kordonunu atamadığını, Hoca Raif Efendi ile Necati Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın ikâmetgâhında hatta beraber oturdukları odanın bir köşesinde aldıkları bazı kararları kendisine bildirdiklerini ifade etmektedir.

Kâzım Karabekir onların kendisine söyledikleri sözleri şöyle özetlemektedir:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi ile ne münasebeti var? Doğu halkından oluşan bir Erzurum Kongresi'nin tesiri başkadır. Mustafa Kemal Paşa, daha sonra keyfi işler yaparak milli kuvveti istediği yere

8 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1988, s.76; "Paşa geldikten birkaç gün sonra Vali Münir Bey hususî mazeretleri sebebi ile valilikten ayrılıp İstanbul'a gitmeyi tercih ettiği.." (Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar, s.98).

sürükleyebilirmiş" Askerlikten istifa ettiği halde hâlâ üniforma ve yaver kordonu taşıması ihtirasına delilmiş. Kumandanlık üniformasını tahakküm için taşıyormuş...⁹.

Kâzım Karabekir Paşa'nın yukarıda da belirtilen sözlerine göre, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesine rağmen askerî üniformasını üzerinden çıkarmadığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda bir başka bilgi de Erzurum Kongresi'ne Trabzon Vakfıkebir delegesi olarak katılan Abdullah Hasib (Ataman) Bey'in yazmış olduğu bir mektuptur. Buna göre Abdullah Bey Erzurum'a geldiklerinde İstanbul kapısı önünde kendilerini karşılayan kalabalık içinde" göğsü pırl pırl nişanlarla süslü, altın sarısı saçlı bir paşa elimizi sıkı ve hoş geldiniz, nerede kaldınız sizi bekliyorduk diye iltifatta bulundu. Bu Mustafa Kemal'den başkası değildi"¹⁰ demektedir.

Fakat, Erzurum'a birlikte geldiklerini öğrendiğimiz Ali Naci (Giresun), İbrahim Hamdi (Giresun) ve Zeki Bey'in (Gümüşhane) Erzurum'da karşılaşmalarıyla ilgili yazdıklarında Mustafa Kemal Paşa'nın ne giydiğine dair bir açıklama yoktur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini üniformayla karşıladığını sadece Abdullah Hasib Bey'in mektubundan öğreniyoruz.

Gelelim Erzurum Kongresi'nin ilk gününe. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ne askerî üniformasıyla geldiğini yazan kaynaklar olduğu gibi sivil elbiseyle geldiğini belirten kaynaklar da vardır.

Öncelikle sivil elbiseyle kongreye geldiğini yazan kaynakları görelim.

Tarih 23 Temmuz 1919

"Tam saat onbuçuğa beş vardı. Delegeler kongrenin toplanacağı mektep bahçesinde Mustafa Kemal'le Rauf Bey ve arkadaşlarını

9 Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.70.

10 Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, s.170.

bekliyorlardı. Bahçe kapısında birbirini müteakiben 3 araba durdu. Birinci arabada Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir ve Kolordu Yaveri bulunuyorlardı. İkinci arabada Rauf, İbrahim Süreyya Beylerle ben vardım. Üçüncü arabada da Hayati Beyle, Kâzım Dirik ve iki tümen komutanı vardı.

Delegelerin birçoğu ve sokaktaki halk hemen arabaların etrafını sardı. En önce arabadan Mustafa Kemal Paşa ve onu takiben de Kâzım Karabekir Paşa indi.

Paşa Vali Münir Bey'in hediye ettiği jaket atayı ve benim verdiğim fesi giymiş olarak sivildi. Kâzım Karabekir Paşa, Kâzım Dirik, tümen komutanları, resmî üniformaları ileydiler."¹¹

Yukanda tasvir Mazhar Müfit Kansu'ya aittir.

Bu konuyla ilgili bir başka tasviri de Cevat Dursunoğlu şöyle yapmaktadır:

"Saat onbuçuşa doğru mektebin kapısında kolordunun ihtişamlı arabası önde olmak üzere üç araba durdu. Öndeki arabadan Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa ve bir yaver indiler. Arkadaki arabalardan da Rauf Bey'le Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya Beyler ve Paşaların maiyetinden bir iki kurmay subay inmişlerdi. Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalarla Rauf Bey önde yürüyorlar, maiyet erkânı da bir iki adım arkadan geliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa caketata giyinmiş ve başına ala yakın bir fes örtmüştü...."¹²

Şimdi de bu konuda aksini iddia eden kaynakları görelim.

Erzurum Kongresi'ne Giresun delegesi olarak katılan Ali Naci (Duyduk) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerî elbiseyle geldiğini ve başkanlık kürsüsüne bu elbiseyle çıktığını yanında oturan Giresun delegesi İbrahim Hamdi Bey'in ayağa kalkarak "Paşa, askerlik elbisesiyle kongreye müessir oluyorsunuz, bademâ sivil elbiseyle gelmenizi rica ederim" dediğini

¹¹ Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar, s.77.

¹² Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, s.108.

ve Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonra kongreye sivil elbiseyle geldiğini belirtmektedir¹³.

İbrahim Hamdi Bey de bu konuda şunları söylemektedir:

"...Mustafa Kemal Paşa, Kongre Başkanlık Makamına askerlik elbisesi Paşalık üniforması ve yaverlik kordonlarıyla çıkmıştı. Buna ben itiraz ettim. Sivil ve milli bir toplulukta ve askerlik mesleğinden tamamen ayrılmış olmasına rağmen Padişah yaverliği kılığı ile bulunmasının doğru olmayacağını söyledim. Bu itirazım üzerinedir ki, elbisesini değiştirdi ve sivil elbisesi ile geldi."¹⁴.

Yine Trabzon'un Vakfıkebir delegesi olan Abdullah Hasib Bey: "ilk toplantıda başkan, makamına askerî elbiseyle gelmiştir. Bu bir defa olmuştur. İkinci toplantıda sivil giyinmiştir. Gümüşhane Mümessili Kadirbeyzade Zeki Bey tarafından hatırlatılmış olduğu o vakit söylenmişti. (Bu işi de herkes kendisine maletmeye çalışmıştır)."¹⁵

Gümüşhane Delegesi Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in anlattıklarına gelince, Zeki Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın askerî kıyafetle daha solana girerken kendisinin itirazda bulunduğunu ve bunun üzerine toplantıya yarım saat ara verildiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın da elbisesini değiştirdikten sonra kongreye katıldığını ifade etmektedir¹⁶.

Kâzım Karabekir Paşa da hatıratında bu konuya şöyle değinmektedir:

"Kongreye Mustafa Kemal Paşa başkan seçiliyor. Riyaset kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkması, münabesetsiz bir muameleye kendilerini mâruz bırakıyor: Gümüşhane delegesi Zeki Bey, başkanlık kürsüsündeki Kemal Paşa'ya hitapla: "Paşa evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da, sonra başkanlığa

13 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.158.

14 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.162.

15 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.169.

16 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.181.

başlayın. Tahakkümden korkuyoruz" diyor. Kemal Paşa, tabii pek müşkül bir vaziyette kalıyor; o akşam üniformayı atmaya mecbur oldu."¹⁷.

Daha önce de bahsedildiği üzere Sivas delegesi Fazlullah Efendi de Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerî üniformasıyla geldiğini ve Mustafa Kemal Paşa'ya sivil elbise giymesi konusunu kongre riyasetinin on dakikalık arasında yalnızken açtığını belirtmekteydi.

Şimdi bu konuda Şevket Süreyya Aydemir'in Tek Adam adlı eserinde yazdıklarını görelim.

"...Mustafa Kemal'in kongreye, askeri kıyafet ve yüksek üniformayla geldiği ve bu haline Trabzon delegelerinden biri tarafından itiraz edildiği kaydı Karabekir'in hatıratına dahi girmiştir. Halbuki, Karabekir'in kongrede bulunmaması dolayısıyla başkasından nakil suretiyle hatıratına giren böyle bir durum olmamıştır. Çünkü kongrede ve Paşa'nın yanında, sonuna kadar kongre kâtibi olarak da bulunan Cevat Dursunoğlu, Paşanın sivil olduğunu ve hatta kendi sivil elbisesi olmadığı için, Erzurum Valisi Münir Bey'e ait olan elbiseleri validen kendilerinin aldıklarını, Paşanın kongreye katılan bu kıyafetle geldiğini Tarih Kurumu'na tevdi edilen teyp konuşmasında anlatmıştır. Bu iğreti elbiseyle garip bir fes, paşanın o zamana ait resimlerinde görülür. Kâzım Karabekir'e bu elbise meselesini anlatan Trabzon mebusu ise o gün kongrede bulunmamış ve bir anlaşmazlık yüzünden Trabzon'a dönmüştü. Zaten kongre açılırken Paşa asker değildi."¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerî kıyafetle geldiği ve başkanlık kürsüsüne bu kıyafetle çıktığına dair görüşlerin bazı ayrıntılar dışında çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Şimdi bu görüşleri ve ayrıntıları değerlendirmeye çalışalım:

¹⁷ Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.78.

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922), C.2, 10.Baskı, İstanbul, 1986, s.107.

Mustafa Kemal Paşa'yı askerî elbise giymesi hususunda uyarıların adları yukarıda görüldüğü üzere, İbrahim Hamdi Bey, Fazlullah Efendi ve Zeki Bey olarak geçmektedir. Şevket Süreyya Aydemir'in ad vermeden geçtiği Trabzon delegelerinden biri konusuna da biraz sonra değineceğim.

İsimleri geçen kişiler hakkında söyleyebileceğimiz Abdullah Hasib Bey'in dediği gibi, herkes bu hususu kendisine maletmeye çalışmıştır demek olacaktır. Ama bu kişiler arasında Zeki Bey'in adı üzerinde durulabilir.

Bir başka husus ta, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerî elbisesiyle geldiği ve başkanlık kürsüsüne çıktığı, ancak bunun bir defa olduğu ve ertesi gün kongreye sivil kıyafeti ile geldiği konusunda, yazılanlara sadece Zeki Bey'in söyledikleri uymamaktadır.

O, Mustafa Kemal Paşa'nın kongrenin toplandığı salona girdiği sırada bu itirazın yapıldığını, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine dönerek "Sivil elbisem olmadığı için bunlarla gelmeye mecbur kaldım" deyip hemen geriye dönerek gittiğini ve toplantıya yarım saat ara verildiğini söylemektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yanlarına geldiğinde ise sivil elbiseli olduğunu ve elbiseyi Vali Münir Bey'den aldığını söylediğini belirten Zeki Bey'in bu son sözlerine ise Vali Münir Bey'in çoktan Erzurum'dan gitmiş olmasından dolayı inanmak zordur. Ancak elbisenin, vali Erzurum'dan gitmeden önce alınmış olduğunu düşünebiliriz ki bu da Mustafa Kemal Paşa sivil elbise temin edildiği halde, neden kongreye askerî elbiseyle geldiği sorusunu sormamıza sebep olur. Açıklamalardan sonra bu hususu da değerlendirmek mümkün olacaktır.

Kâzım Karabekir'in hatıratında ise, Zeki Bey'in bu husustaki itirazını Mustafa Kemal Paşa başkanlık kürsüsünde iken yaptığı, Mustafa Kemal Paşa'nın akşam üniformayı atmaya mecbur olduğu ifadesi yer almaktadır.

Gerçi Kâzım Karabekir Paşa kongreye katılmamıştır ama Mustafa Kemal Paşa'nın bu itirazı başkanlık kürsüsünde iken aldığını ve sivil elbiseyle

ertesı gün kongreye katıldığını söyleyen tanıkların ifadesini onun bu sözleri kuvvetlendirmektedir.

Bunun sonucunda da Zeki Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın kongre salonuna girdiği sırada böyle bir itirazı yaptığı sözleri şahsına münhasır kalmaktadır.

Gelelim Şevket Süreyya Aydemir'in bu konuda yazdıklarına, O, "Mustafa Kemal'in kongreye askerî kıyafet ve yüksek üniformayla geldiği ve bu haline Trabzon delegelerinin biri tarafından itiraz edildiği kaydı Karabekir'in hatıratına dahi girmiştir. Halbuki Karabekir'in kongrede bulunmaması dolayısıyla başkasından nakil suretiyle hatıratına giren böyle bir durum olmamıştır." demektedir. Ancak Kâzım Karabekir Paşa, kongre salonuna girmemiştir ama ilk günü Mustafa Kemal Paşa ile aynı arabada, yan yana kongre binasına gelmiştir. Böyle bir durumda Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye gelirken nasıl bir elbise giydiğini bilmemesi ya da unutmaması herhalde mümkün değildir.

Yine Şevket Süreyya Aydemir'in, Mustafa Kemal Paşa'nın askerî kıyafetine itiraz edenin Trabzon delegelerinden biri olarak bahsetmesi ve daha sonra Trabzon mebusu olarak ad vermediği kişinin kongrede bulunmadığını söylemesi sözlerinin doğruluk payı yoktur.

Trabzon delegeleri sonuna kadar kongreyi izlemişlerdir¹⁹.

Şevket Süreyya Aydemir, Cevat Dursunoğlu'nun, kongrede Mustafa Kemal Paşa'nın yanında, sonuna kadar kongre katibi olarak bulunduğunu yazmaktadır.

Cevat Dursunoğlu sonuna kadar kongrede bulunmuştur ama kongre katibi olarak değil, Hasankale delegesi olarak.

---

19 Bkz. Prof.Dr.Fahrettin Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi I.Cilt, Ankara, 1993.

Cevat Dursunoğlu, sadece merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin kâtibi idi²⁰.

Kongre kâtipleri ise Vakfıkebir delegesi Abdullah Hasib (Ataman) ile Karakilisa (Ağrı merkez) delegesi Süleyman Necati (Güneri) Bey'ler idi²¹.

Bu açıklamalar ışığında yapacağımız değerlendirmelere gelince:

1- Mustafa Kemal Paşa kongreye askerî kıyafetle geldiği ve başkanlık kürsüsüne bu kıyafetle çıktığı anlaşılmaktadır.

2- Mustafa Kemal Paşa'nın acaba sivil elbisesi olmadığı için mi kongreye askerî kıyafetle gelmiştir?

Bu soruyu ise, açarak şöyle cevaplayabiliriz:

a) Mustafa Kemal Paşa'nın yolculukta kullandığı, kalpaklı, spor ceket ve pantolondan oluşan bir sivil kıyafetinin olduğunu biliyoruz. Çünkü onun bu kıyafetle Amasya'da Haziran 1919'da çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır.

Nitekim aynı kıyafeti 1919 Ekim'inde Amasya'ya giderken de giymiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'ta durakladıkları sırada çekilmiş bir fotoğrafı mevcuttur²².

b) Mustafa Kemal Paşa'nın yolculukta kullandığı bu kıyafetin dışında başka bir sivil kıyafetinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Mazhar Müfit Bey'in yazdıkları dikkate alınacak olursa, sivil kıyafetini Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası akşamının sabahı söz konusu olmuş ve sivil kıyafet vali Münir Bey'den temin edilmiştir.

Fakat Erzurum Kongresi sırasında çekilmiş bir fotoğraf yoktur.

Kongre kâtibi olan Abdullah Hasib Bey, kongrenin siyasî tarihimizdeki önemine binaen, kongreye katılan delegelerin fotoğraflarının çekilmesi

20 Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, s.39.

21 Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, s.25-26.

22 Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı, İstanbul, 1971, s.53.

teklifini yaptığında vaktin çok tehlikeli olduğu düşüncesiyle çekilemediğini ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu belirtmektedir²³.

Ancak Vali Münir Bey'den alınan kıyafeti, Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi sırasında da giymiştir. Ayrıca onun bundan başka sivil kıyafeti olmadığını 16 Kasım-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Heyet-i Temsiliye ile kolordu komutanlarının yaptığı tarihî toplantı günlerinde Sivas'ta çekilmiş olan bir fotoğraftan da anlıyoruz. Çünkü bu fotoğrafta Mustafa Kemal Paşa yine aynı kıyafetle görülmektedir²⁴.

c) Mustafa Kemal Paşa'ya sivil elbisenin daha önceden temin edildiği anlaşıldığına göre, onun askerlikten istifasından sonra neden askerî kıyafetini çıkarmadığı ve neden kongreye yine askerî kıyafetle geldiği sorusu akla gelmektedir.

Acaba Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda özel bir düşüncesi mi vardı?

3. Ordu Müfettişliği, Padişah Yaverliği gibi bir sıfatı, İstanbul hükümetine, halifelik ve padişahlık makamına karşı gelerek, asi duruma düşmeyi göze alıp terketmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın bu parlak ve gösterişli kıyafete şahsî düşkünlüğü olmadığını gösteren açık bir delildir.

Ancak askerî kıyafetini Erzurum Kongresi'ne başkan seçilene kadar giymeye devam etmesi, onun böyle buhranlı zamanlarda makam ve rütbenin halk üzerinde büyük etkisi olacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu kaynak da onun engin tecrübesi, gözlemleri ve zengin kültürüdür.

Mustafa Kemal Paşa'nın "Halk bir lideri sadece idealinden dolayı sevmez, onu kudret ve kuvvetini açığa vuracak şekilde gösterişli bir kılıkta da görmek ister" demesi, yukarıdaki özelliklerini yansıtmakla birlikte onun Erzurum'da izlediği düşünce yoluna epeyce ışık tutmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın ideali Türk milletinin topyekûn kurtuluşuydu ve bu ideali O, milletin vicdanında ve geleceğinde çoktan sezmişti.

23 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.171.

24 Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı, s.45-51.

İşte bu ideali gerçekleştirebilmek için, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da halkın karşısına onların görmek istediği şekilde çıkmış ve bu görüntüyü O, yine halkın istediği büyük idealin, başansı uğrunda onlar için, kongrede başkan seçilinceye kadar ustaca kullanmıştır.